

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України
Рада ботанічних садів та парків України
Полтавське відділення Українського ботанічного товариства

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції

БІОРІЗНОМАНІТТЯ:

ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ
(ПРИСВЯЧЕНА 100-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
Д.С. ІВАШИНА, БОТАНІКА, ФЛОРИСТА, ЕКОЛОГА)

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ Д.С. ІВАШИНА

УДК 635.9

Байрак О.М.¹, Самородов В.М.²

¹Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди

²Полтавська державна аграрна академія

ВНЕСОК Д.С. ІВАШИНА У РОЗВИТОК ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ НА ПОЛТАВЩИНІ

У 70-ті роки ХХ століття поштовхом для формування природно-заповідної мережі Полтавщини стала розробка її першої класифікації. Найбільш активно цим питанням займалися ботаніки Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. Їх робота у цій царині значно посилилась, коли до Полтави з м. Донецька у 1987 році переїхав Дмитро Сергійович Івашин (1912-1992 рр.) Слід зазначити, що з усіх тогочасних ботаніків Полтавської області Дмитро Сергійович мав найбільший досвід природоохоронної діяльності. Адже раніше він працював у Башкірському державному заповіднику (1950-1952 рр.), а згодом у Донецькому ботанічному саду АН УРСР (1967-1987 рр.) Тому не дивно, що саме Д.С. Івашин став центральною фігурою, навкруг якої згуртувались всі біологи, яким були небайдужі ідеї заповідної справи.

Саме з метою збереження рідкісних видів флори за ініціативи Д.С. Івашина у згаданий період у Полтавській області були створені перші три ботанічних заказники. Дмитро Сергійович обґрунтував цінність мішаних лісів як осередків бореальних видів у Борівському лісництві Котелевського району (заказник «Борівський», площа 50 га), степової ділянки із заростями цінної лікарської рідкісної рослини – астрагалу шерстистоквіткового в околицях с. Манжелія Глобинського району, («Манжеліївський», 5 га), пізніше – в околицях с. Лучки Кобеляцького району («Лучківський», 5 га). Ним було також запропоновано охороняти штучні насадження обліпиhi крушиновидної у Лубенському районі (ботанічний заказник «Вовчанський», 4,5 га).

Слід зазначити і те, що за активною участю Д.С. Івашина було створено кілька десятків ботанічних пам'яток природи, серед яких переважали вікові дерева (наприклад, у Полтаві «Козацькі дуби», «Дубовий гай» та ін.). Аналогічний статус отримали масиви природних лісів у зеленій зоні міст Полтава («Зарості цибулі ведмежої» – 4,5 га) та Лубни («Мгарська дача» – 182 га, «Морозівська дача» – 865 га), «Жовтнева дача» – 57 га). Останні території за показниками ценотичної та флористичної різноманітності та унікальності, як показали сучасні дослідження, більше відповідають статусу

ботанічних або лісових заказників, охоронний режим яких сприяє збереженню лісових екосистем.

Згодом, було прийнято рішення про створення ботанічного заказника «Малоперещепинський», до складу якого увійшов відомий болотний масив, який у довоєнні роки мав статус місцевого заповідника. За цілеспрямованої діяльності Дмитра Сергійовича було створено перший ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Вільхівщинський» (Полтавський район), а у 1989 р. – «Дейманівський» (Пирятинський район).

В місцях зростання рідкісних видів рослин, обстежених експедиціями фахівців під керівництвом Д.С. Івашина, заповідного режиму набули ще два ботанічних заказники: «Розсошенський» (15,7 га, Полтавський район) та «Приворсклянський» (10 га, Котелевський район).

За ініціативи Д.С. Івашина були створені перші в області заповідні урочища, на території яких охоронялись рідкісні види флори Полтавщини. Це такі відомі сьогочасні як: «Яри-Поруба», «Куквин» у Пирятинському районі, «Яворівщина» у Диканському та «Косюрино» у Шишацькому районі – природні територіальні виділи, які репрезентували лісостепові ландшафти із зональними екосистемами. Тому саме такий статус забезпечував комплексний заповідний режим на відміну від інших природоохоронних категорій.

У наш час режим заповідних урочищ став заважати діяльності селянських, фермерських господарств, тому, на жаль, деякі заповідні урочища були переведені у категорію ландшафтних та ботанічних заказників. Така участь не обминула урочище «Косюрино» у Шишацькому районі із розмаїттям флори і рослинності лучних степів та широколистяних лісів, де зростали рідкісні степові і лісові рослини, зокрема єдине місцезростання купальниці європейської (за даними Д.С. Івашина). На превеликий жаль, територію згаданого урочища було розбито на два роз'єднані заказники: ботанічний «Воскобійницький» та ландшафтний «Величківський» зі зменшенням загальної площі. Зміна заповідного режиму негативно вплинула на стан степових ділянок внаслідок інтенсивного випасання великої рогатої худоби, що дозволено у ландшафтному заказнику. На даний час вказані території увійдуть до складу заказної зони регіонального ландшафтного парку «Лісостеповий чорноземний», що сприятиме збереженню цінних залишків лучних степів.

Вже на початку 90-х років минулого століття Д.С. Івашин разом із членами Полтавського відділення Українського ботанічного товариства продовжив вивчати поширення рідкісних видів рослин Полтавщини. За наслідками цієї роботи було обґрунтоване створення нових ботанічних заказників у Гадяцькому («Великий ліс», «Терновий кущ», «Саранчина Долина», «Жуківщина», «Гадяцький бір», «Дубина», «Книшівська гора»), Котелевському («Підварівський»), Полтавському («Руднянський», «Воронянський») районах.

Особливо слід наголосити на тому, що проведені під керівництвом Д.С. Івашина соціологічні дослідження, лягли в основу книги «Щоб росли горицвіти» (1992 р.) – першого в області науково-популярного видання про

рідкісні види рослин і тварин [4]. Її підготовка тривала майже три роки. Дмитро Сергійович організував виготовлення чорно-білих малюнків рідкісних видів рослин (їх виконав студент природничого факультету педагогічного інституту В. Пісоцький) та, на жаль, ілюстрації не включили до книжки через брак коштів. Проте зазначене видання відіграло вагомую роль у розвитку фітосозології на Полтавщині. Адже в ньому вперше було наведено опис 110 видів рослин, занесених до «Червоної книги УРСР», «Красной книги СССР» та обласних списків. Останні були складені Д.С. Івашиним із залученням ботанічного загалу області та затверджені рішенням облвиконкому (1979 р.). У книзі наведено короткий огляд природоохоронних заходів у першій половині ХХ століття, опис синтаксономічних ознак рідкісних рослин і тварин. При цьому вперше було вказано поширення рідкісних рослин уздовж долин річок – Псла, Сули, Ворскли та їхніх приток. Для деяких видів рослин наводились конкретні відомості про охорону на території природно-заповідних об'єктів. Так, із 46 лісових рослин для 29 видів вказані заказники, заповідні урочища, ботанічні пам'ятки природи, де вони охороняються. Із 20 степових видів – вказані місцезнаходження на 9 заповідних територіях. Для лучних (9), болотних (17) та водних (7) рідкісних рослин вказано лише два конкретних місця охорони. Всі інші види потребували на той час створення нових заповідних територій для збереження та відновлення. За даними виданого у 2005 р. «Атласа рідкісних та зникаючих рослин Полтавщини» більшість місцезнаходжень 97% рідкісних видів флори вищих судинних рослин (окрім тих, які відомі лише за літературними даними) охороняються на території заказників, заповідних урочищ, регіональних ландшафтних парків [1].

Відомості про поширення та чисельність деяких рідкісних видів флори Полтавщини було опубліковано у численних статтях Д.С. Івашина, у т.ч. в Українському ботанічному журналі, наукових збірках, матеріалах конференцій.

Слід зазначити і те, що як знавець дикорослих лікарських рослин, Д.С. Івашин у характеристиках ботанічних заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ завжди вказував на їх ресурсну цінність. Цьому він навіть присвятив окреме наукове видання [3], яке і сьогодні являється оригінальним та раритетним.

Позитивно й те, що в подальший період оптимізації природно-заповідного фонду та формування регіональної екомережі наукові традиції, закладені Д.С. Івашиним продовжили його послідовники: О.М. Байрак, В.В. Буйдін, І.А. Грицай, Т.В. Криворучко, Л.Д. Орлова, Н.О. Стецюк. Саме їх стараннями показник заповідності Полтавщини було збільшено від 0,4 (1990 р.) до 4,95 % (2012 р.).

Таким чином, можемо констатувати, що з метою збереження місцезростань понад 70 рідкісних видів рослин в різних районах Полтавської області Д.С. Івашиним було створено понад 30 природно-заповідних територій та об'єктів. Відомості про стан поширення та чисельності рідкісних видів флори, наведені у публікаціях Д.С. Івашина, є вагомим базисом для проведення сучасних популяційних та моніторингових созологічних досліджень [1, 2].

Вони не втратили свого наукового значення і дотепер, адже посилання на них інтенсивно використовуються біологами різних профілей не тільки Полтавщини, а й всієї України. Це є свідченням значної ролі, яку відіграв Д.С. Івашин у розвитку заповідної справи на теренах Полтавської області.

Список використаних джерел

1. Байрак О. М. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини / О. М. Байрак, Н. О. Стецюк. – Полтава : Верстка, 2005. – 248 с.
2. Збережи, де стоїш, де живеш (по сторінках Червоної книги Полтавщини) / [О. М. Байрак, В. М. Самородов, Н. О. Стецюк та ін.]. – Полтава : Верстка, 1998. – 204 с.
3. Ивашин Д. С. Охрана дикорастущих лекарственных растений / [Д. С. Ивашин, Р. А. Катина, О. Н. Зражевская]. – К. : Урожай, 1985. – 80 с.
4. Щоб росли горицвіти (розповіді про рідкісні рослини та тварини Полтавщини) / [Д. С. Івашин, В. М. Самородов, В. В. Буйдін та ін.]. – Полтава, 1992. – 70 с.